

A l'esquerra, «Calvari» de Rodrigo de Osona (pare), any 1476. A la dreta, dalt, «Conversió de Sant Pau» i baix, detall.

LA PINTURA VALENCIANA DEL GÒTIC I DEL RENAISSAMENT VA ESTAR SEMPRE A L'AVANTGUARDA

Un món apassionant

La qualitat i modernitat d'aquella pintura valenciana va transcendir fronteres. Ximo Company, un dels màxims especialistes en el tema i recent premi Jaume I d'assaig de l'Institut d'Estudis Catalans, ens aporta ací una petita síntesi del seu treball sobre aquelles èpoques tan alligonadores.

Ximo Company

S'ha dit moltes vegades, amb raó, que el clímax de la història de l'art valencià es produeix a l'època gòtica. Un període, d'altra banda, on també les lletres, l'economia i la cultura en general van assolir fites importants. València, sense cap mena de dubtes, va

travessar en aquell temps, especialment al segle XV, una verdadera època daurada. Només cal passejar-se per València capital i aturar-se davant de la Llotja, del Palau de la Generalitat, de les Torres de Serrans, de les Drassanes, etc., o bé recordar, simplement, que cap al 1480 València, amb vora 75.000 habitants, era la ciutat més superpoblada de la Península (llevat de la Gra-

nada mora d'aleshores), i una de les més reeixides de tot Europa. Si a tot això afegim l'extraordinària sensibilitat i qualitat poètica d'un personatge com Ausiàs March (el Petrarca valencià), o, posats en el terreny de l'economia, el fet que els valencians hagueren pogut prestar a Ferran el Catòlic (per a endegar la conquesta d'Amèrica) vint milions i mig de sous (fracció de la lliura valen-

ciana d'aleshores), ens adonarem de l'òptima conjuntura valenciana durant l'època gòtica (el segle XV sobretot).

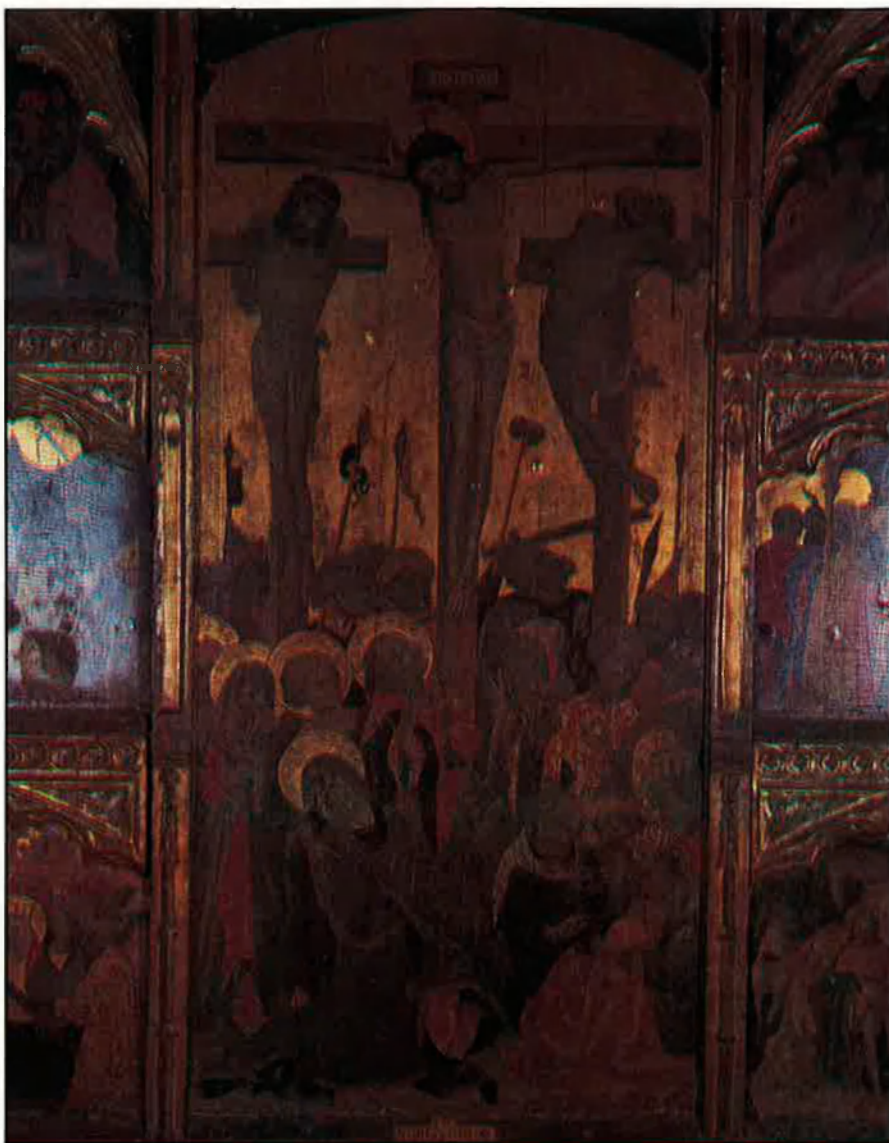
¿Fou també daurada l'època del renaixement (segle XVI)? Bastant menys a un nivell sòcio-econòmic (només hem de recordar la violenta revolta de les Germanies el 1519), però amb una producció pictòrica certament destacada, amb figures excel·lents, i, a més, en els inicis, plena de precoç modernitat. És cert, per tant, el fet que lingüísticament el segle XVI significà la davallada del valencià, però quant a pintura, València assolí llavors una digna situació d'avantguarda lingüística, en el sentit visual de la paraula. Almenys, això es produïa així no sols en la Corona d'Aragó, sinó també en el context de totes les escoles pictòriques peninsulars.

Però, ¿com era la pintura d'aquella època?, ¿com eren i com vivien els pintors?, ¿quan va destacar més València, al període gòtic o al renaixement? D'altra banda, ¿existia ja aleshores la noció d'*artista* tal i com és entesa en l'actualitat?

El món gòtic

Quant a pintura, el gòtic està constituït per dos o tres moments estilístics diferents, on sobreixen el període anomenat internacional (dit així perquè és més o menys comú arreu d'Europa), vigent aproximadament entre 1390-1450, i l'anomenat corrent hispanoflamenc, inspirat en la moda del nord d'Europa, que es desenvolupa entre 1440 i 1500, data en què podem dir que el renaixement pictòric ja comença a ser un fet a València.

Dins de la producció europea del gòtic internacional, València, i no és cap hipèrbole gratuïta, assoleix un moment excepcional. No sols produeix el bo i millor de la pintura hispana d'aleshores, sinó que un retaule, per exemple, com el del frare *Bonifaci Ferrer* (Museu de Belles Arts de València; obra anònima que cal atribuir a algun pintor italià), podem dir, sense presumpcions exagerades, que ocupa un lloc d'honor en el conjunt de la pintura europea d'aleshores. I com aquest, d'altres, ja plenament autòctons, com per exemple: el *Retaule dels Martí de Torres*, obra del valencià Gonçal Peris el 1443, o, d'uns anys abans,

Dalt, retaule de la «Santa Creu». Baix, «Combat d'Heracli i Carsoes II».

el preciós *Retaule de la Santa Creu*, obra del també valencià Miquel d'Alcanyís (tots dos al Museu de Belles Arts de València).

En aquestes obres (i en moltes altres, com sobretot l'anònim i tan famós *Retaule del Sant Jordi* del Victoria and Albert Museum de Londres) predomina una pintura refinada, exquisida i elegant, que tot i moure's encara en un món de convencions cortesanes i cavalleresques (romàntiques i idealistes al capdavant, com ho era també la poesia trobadoresca d'aleshores), comença ja, de forma incontenible, a cercar la realitat tangencial i concreta de les coses. En efecte, els homes del gòtic ja van tractar de pintar els objectes i els éssers humans tal com són, endinsant-se en el corrent naturalista que el distingeix i defineix, alhora que l'acosta, en certa manera, a la filosofia nominalista d'aleshores (Roger Bacon), la qual, com el nom indica, vol anomenar les coses pel seu nom i d'una manera cada vegada més concreta, real i individual.

Això no obstant, cap al 1450 (i fins i tot uns quans anys abans), a València es produeix un canvi substancial en el desenvolupament del seu codi pictòric. Es produeix, de forma bastant sobtada, la irrupció de la moda flamenca, oficialment coneguda com a hispanoflamenca. ¿Per què? Les raons que podrien adduir-se són múltiples, però n'hi ha tres que considerem capitals: la primera és el conegut i documentat gust del rei Alfons el Magnànim per la pintura flamenca. La segona —relacionada amb l'anterior—, la referència al viatge que féu a Flandes, pensionat pel rei, l'excel·lent pintor valencià Lluís Dalmau. Un pintor que de seguida va portar-nos la moda de l'universal Jan Van Eyck (un dels mestres europeus més grans de tot el segle XV), com ho demostra la famosa taula de *La verge dels consellers* (Museu d'Art de Catalunya), on, per primera vegada en la història catalano-valenciana (i hispana), s'aconsegueix de retratar cinc consellers (J. Llull, F. Llobet, J. de Junyent, R. Savall i A. Vilatorra) «amb llur plena semblança individual» (com apareix en el document original de 1443). La conquesta en qüestió, no ho oblidem, esdevé una veritable fita històrica:

GIL CARLES

GIL CARLES

Dalt, detall de la taula central del retaule Martí de Torres; baix, Sant Benet.

els pintors retrataven.

Però encara queda una tercera raó que justifica aquest acostament de la pintura envers la realitat. Raó aparentment poc pictòrica però ben decisiva al capdavant. Em referesc al fet, simple en aparença, de l'assenament històric, cada vegada més complet, de la burgesia urbana. Una burgesia certament nascuda a l'època del gòtic internacional, però que ara, més conseqüent amb la vigent economia monetària, accelerà la transformació de les relacions

personals, col·lectives o individuals, en referències objectives, concretes i més reals. Es produïa així, una forta fissura en el ja anacrònic ideal de la cavalleria feudal, bé que aquest encara es mantindria vigent fins a la derrota de *Don Quijote*, ja a començaments del segle XVII. Al respecte, a part de l'esmentada obra de Dalmau, convé observar un *Sant Ildefons* de l'anomenat Mestre de Bonastre (Museu de la Seu de València), i una esplèndida taula del valencià Jacomart (el millor pintor d'Espanya a l'entorn de 1450) que representa *Sant Jaume i Sant Gil* (Museu de Belles Arts de València).

Els artistes, per dins

Quant a la situació social dels *artistes* valencians de l'època gòtica, hem de tenir molt clares dues coses. Primer, que en absolut no s'infla el valor que avui donem a la firma o autoria, i segon, que tothom treballava dins d'una organització gremial. I el mot *gremi*, com és ben sabut, té unes claríssimes connotacions de caràcter artesanal. I *artesà*, no ho oblidem, és quasi un antònim d'*artista*. Quant a això, podem assegurar que els contractes pictòrics de l'època són concloents. El pintor se'ns hi apareix com un serf bo i fidel que simplement fa el que li manen. Un home submís als mecenes en qüestió (reis, capítols eclesiàstics, nobles, cortesans i algun burgès adinerat), i que per uns preus relativament mòdics (entre 40 i 50 lliures per retaule, al voltant de 1440, inclosos els materials) rebia instruccions sobre com havia de ser la fusta-suport dels retaules, els colors, les figures representades (la Verge, Jesucrist i els sants fonamentalment), les mesures, les formes, i fins i tot els terminis d'acabament i entrega de les obres en qüestió. La llibertat de l'artesà, per tant, esdevenia extremadament limitada. A l'època gòtica tot es pintava (com diuen els documents) «a fi que Déu ne sia lloat e la sglesia ben ornada» (contracte de Joan Reixac, el 1467).

El món del renaixement

S'ha dit sempre que en el renaixement l'art esdevé ciència i, per tant, l'artista un científic, que equival a un home respectat, admirat, valorat i cotitzat. Un home lliure, en defini-

tiva, que ja és considerat com un *artista* en el sentit més actual de la paraula. Miquel Àngel, Leonardo o Rafael, en són tres exemples colpidors. Ara bé, aquesta superació-emancipació de l'artesà en artista ¿també va donar-se al País Valencià del segle XVI? Poc, molt poc, i, quan realment es produí algun progrés al respecte, fou tardà o migrat, per no dir escadusser (cal reconèixer, però, que tampoc a Itàlia no fou tot bufar i fer ampolles).

En principi cal deixar ben clar que tot al llarg del segle XVI els pintors valencians van operar al si dels gremis, i no en col·legis o acadèmies de caire liberal o humanístic. Per tant, la situació social no fou radicalment oposada a la de l'època gòtica. És cert que puguen els preus i que alguns pintors reben uns tractes realment privilegiats (el 1501 l'italià Paolo da San Leocadio rebia de la duquessa de Gandia 30.000 sous, una casa de 200 ducats franca de sisa, un cens de 2.000 sous, i una rica dot per a una filla seua), però la veritat és que la gran majoria viu a expenses dels contractes artesanals i amb preus encara mòdics. No cal sinó dir que el tantes vegades sol·licitat (i admirat) Vicent Macip (possiblement el millor pintor valencià del renaixement, juntament amb el seu fill Joan de Joanes), va pintar el retaule més gran de la catedral de Sagor, cap al 1530, per 16.000 sous; o que Joan de Sarinyena, un altre destacat pintor valencià de finals del segle XVI, va cobrar el 1591 menys de 15.000 sous per unes importants pintures murals al Palau de la Generalitat valenciana.

Convé recordar d'altra banda que els pintors del renaixement valencià, no van adoptar en absolut la iconografia mitològica del món italià. En efecte, a València, bé per la forta repressió senyorial que es produí després de la fallida de les Germanies (1519-1522), o bé igualment per l'esperit purità de la Contrareforma de Trento (Concili celebrat entre 1542-1563), el cert és que ací no es pintava una altra cosa que salvadors, ecce-homos, mares de déus i tantes altres figures hagiogràfiques de devoció popular (Sant Vicent, Sant Antoni, Sant Miquel —quasi sempre pesant les ànimes que anaven al cel o a l'infern—, Sant Jaume...; o bé el famós Àngel Custodi del Reg-

GIL CARLES

GIL CARLES

Dalt «Adoració dels reis»; baix, detall de Sant Josep.

ne de València, o el conegut Rat Penat, que ja aleshores apareixia en escuts i decoracions diverses).

En canvi, a cap lloc del País Valencià d'aleshores no trobarem ni Venus, ni Apol·los, ni Júpiter, ni Cupido, ni res de tot això. A Itàlia renaixia l'Antiguitat amb totes les conseqüències. Al País Valencià (i arreu de la Península) es consolidava i es refermava l'esperit i la iconografia (les imatges) del cristianisme ortodox.

Amb tot, i sense cap concessió

gratuïta ni oportunista, s'escau deixar ben clar que la pintura valenciana del renaixement (millor dit de l'època del renaixement) fou d'una excel·lent qualitat i gran volada. I només uns quans noms justifiquen el que estic dient: l'italià valencianitzat Paolo da San Leocadio, els valencians Osona, pare i fill, els anomenat Hernandos (els manxecs Fernando Yánez de la Almedina i Fernando Llanos, formats a Florència amb Leonardo da Vinci i actius a València a partir de 1507), i, sobretot, Vicent Macip i el seu arxifamós fill Joan de Joanes. Tots ells, insistisc, van situar ben alt el llistó qualitatiu d'aquella època pictòrica.

Però per entendre bé el que acabe de dir hauríem de fer els possibles per visitar, com a mínim, el ric —tot i que poc conegut— Museu de Belles Arts de València, i una vegada allí passejar-se per les sales dedicades al segle XVI. Seria qüestió d'aturar davant dels Salvadors i Ecce-Homos de Joan de Joanes, o bé contemplar, amb cura, el famós quadre de *Les noces místiques del Venerable Agnesio* del mateix pintor. I també és extraordinari *El baptisme de Crist* pintat per Vicent Macip, situat a l'entrada de la catedral de València (que de segur passa inadvertit per a molts dels que la visiten).

¿Gòtic o renaixement?

Crec que tots dos moviments foren summament rics i no té massa sentit establir un rànquing de valor entre ells. Avui, però, probablement està més valorat a l'estranger el nostre gòtic (especialment el gòtic internacional), tot i que he d'insistir que els dos moviments són capitals en la nostra història. Si més no, i per fer justícia al renaixement, convé recordar que el *Retaule de la Crucifixió* conservat a l'església de Sant Nicolau de València, obra de Roderic d'Osona *el Vell*, és possiblement l'obra més reeixida de tot el segle XV hispà (fou pintat el 1476), i peça clau, també, en el conjunt de la pintura europea d'aleshores.

En realitat, el que més convindria destacar —i retenir— és que els dos moviments pictòrics (el gòtic i el renaixement) són —especialment a través dels seus quadres i retaules— polsaments de vida d'un temps i d'un país. □